

УДК 631.11:338.432

ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

*О. Біттер, д.е.н., М. Сухолиткий, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Ключові слова: сільське господарство, регіон, галузь, структура, рослинництво, тваринництво.

Розглянуто проблему формування і становлення галузевої структури сільського господарства. Визначено основні чинники виникнення диспропорцій у розвитку рослинництва і тваринництва. Обґрунтовано шляхи вдосконалення галузевої структури сільського господарства.

Постановка проблеми. Для аграрної сфери нашої країни характерні деструктивні процеси, спостерігається довготривалий процес економічної стагнації. Вона виражена не лише у періодичному виникненні зернової, молочної, м'ясної криз, а й у подальшому погіршенні технічної забезпеченості підприємств, надзвичайно низькій заробітній платі працівників, скороченні поголів'я тварин, примітивізації структури виробництва.

Ці процеси в Карпатському регіоні відбуваються значно інтенсивніше порівняно з іншими регіонами країни. Сільськогосподарські підприємства в існуючих соціально-економічних умовах були змушені зосередити господарську діяльність передусім на виробництві зернових культур, яке, чи не єдине, щороку забезпечувало отримання прибутків. До мінімуму зведені посівні площі технічних культур, овочів, картоплі. Занепад тваринництва не створює потреби в розвитку кормовиробництва і вирощуванні кормових культур. Виникає потреба у проведенні спеціальних наукових досліджень із цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відображена в публікаціях О. Довганюк, В. Копитка, В. Ткачука, С. Токміна, М. Шульського [1-5], в яких розроблено пропозиції з удосконалення галузевої структури сільського господарства. Однак вони, здебільшого, не враховують регіональних особливостей досліджуваного процесу, а також особливостей їх прояву в галузі рослинництва.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні пропозицій з удосконалення галузевої структури в рослинництві.

Виклад основного матеріалу. Диспропорції у структурі сільськогосподарського виробництва – результат несприятливих для розвитку галузі економічних умов. Виробнича структура не раціональна як з економічної, так і з соціальної позицій. З одного боку, вона не стимулює перехід на інноваційний шлях розвитку, з іншого – призводить до нераціональної структури споживання населенням продуктів харчування. Тому необхідна розробка й реалізація заходів з державного регулювання вдосконалення структури сільськогосподарського виробництва.

Ключовою ланкою такого регулювання, на нашу думку, має бути підтримка розвитку галузі тваринництва, особливо м'ясного. Розвиток тваринництва повинен стати своєрідним локомотивом розвитку інших галузей сільськогосподарського виробництва та суміжних галузей, зокрема виробництва відповідних машин і обладнання, комбікормової промисловості, відродження ефективної селекційно-племінної роботи. Нині це ключова галузь для забезпечення продовольчої безпеки країни та регіонів. Без відродження великотоварного тваринництва аграрна криза у країні не може бути подоланою.

Без відродження галузі тваринництва важко уявити позитивні зміни в рівні життя населення Карпатського регіону. Споживання продуктів цієї галузі з давніх-давен було показником матеріальних можливостей міських і сільських родин. Незважаючи на величезний поступ у розвитку суспільства, ця проблема в нашій країні не вирішена донині. Для забезпечення раціональних норм споживання продуктів харчування їх виробництво за стислий період необхідно збільшити у кілька разів.

За роки соціально-економічної кризи розвитку тваринництва в регіоні було завдано величезної шкоди. У процесі демонтажу колгоспно-радгоспної системи та ринкової трансформації сільського господарства катастрофічно зменшилося поголів'я тварин. Більшість тваринницьких приміщень і наявного в них обладнання було зруйновано, розібрано й використано не за призначенням. У більшості сіл на місці старих ферм та прифермських будівель залишилися або їх руїни, або зарослі травою чагарники. Лише в окремих селах, де авторитет громади і керівників сільськогосподарських підприємств були високими, тваринницькі приміщення збереглися, хоча наявне поголів'я було суттєво скорочено.

Повністю запущеною є селекційно-племінна робота у тваринництві. Практично занедбана досить розвинута в передкризовий період комбікормова промисловість. Більшість її підприємств або простоє, або виробляє мінімальні обсяги продукції. У занепаді перебуває така колись потужна галузь, як сільськогосподарське машинобудування для тваринництва. Тварини масово хворіють на різноманітні хвороби, особливо гострою є проблема безпеки продуктів тваринництва. Періодично проявляють себе молочна, м'ясна кризи. Отож, занепад тваринництва та суміжних з ним галузей – глибокий.

Обсяги виробництва практично всіх видів продукції тваринництва порівняно з передкризовим рівнем зменшилися в кілька разів. У 2008 р. м'яса в усіх категоріях господарств Івано-Франківської області було вироблено 67,6% від рівня 1990 р., молока – 86,7%. Протягом 1990–2008 рр. виробництво м'яса в сільськогосподарських підприємствах зменшилося у 3,8 раза, молока – у 19,1 раза. Від продовольчої катастрофи врятували особисті селянські господарства, обсяги виробництва в яких за цей час зросли.

Ще вищими були темпи скорочення поголів'я тварин. Поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств упродовж 1990–2008 рр. зменшилося з 581,8 до 210,1 тис. голів, тобто на 63,9%, і продовжує зменшуватися. Поголів'я корів за цей час скоротилося з 219,9 до 129,9 тис. голів.

Вказані тенденції у зміні поголів'я великої рогатої худоби виникли як результат катастрофічного його скорочення в сільськогосподарських підприємствах. Основними осередками утримання всіх видів тварин були не високо механізовані сучасні тваринницькі ферми підприємств, а дрібні, у багатьох випадках непристосовані приміщення особистих селянських господарств. Такий патріархальний спосіб утримання тварин у край несприятливий для забезпечення високої продуктивності тварин на основі вдосконалення технологій виробництва продукції.

Основною причиною скорочення поголів'я в сільськогосподарських підприємствах була довготривала збитковість галузі. Так, виробництво молока і молочних продуктів у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області було збитковим із 1995 р. до 2007 р. і лише у 2008 р. стало прибутковим – рівень рентабельності становив 3,8%. Виробництво м'яса великої рогатої худоби було збитковим усі ці роки.

Збиткові виробництва в усіх галузях людської діяльності занепадають і скорочуються доти, доки на новому рівні не встановиться ринкова рівновага, тобто нове співвідношення попиту й пропозиції. В основу скорочення виробництва продукції тваринництва було покладено багаторазове скорочення попиту в роки соціально-економічної кризи як результат спаду платоспроможності населення. Одночасно галузь руйнувалася у зв'язку з повільними темпами інституційних змін в аграрній економіці, передусім неврегульованістю відносин власності.

У таких умовах основним виробником продукції тваринництва були дрібні особисті селянські господарства. У заснованих на ручній праці особистих селянських господарствах виробляється більшість продукції тваринництва. Заходи зі зростання рівня життя населення повинні призвести до значного зростання грошових доходів. Населення матиме змогу більше купувати продовольчих товарів, скорочуючи при цьому їх виробництво в особистих господарствах.

Багаторічні дослідження, проведені авторами щодо еластичності попиту населення на продукти тваринного походження – м'ясо і м'ясопродукти, молоко й молочні продукти, яйця, – показали, що коефіцієнт еластичності впродовж останніх років коливався в межах 1,5–1,8. Отже, для продовольчих товарів тваринного походження характерне явище ультраеластичності.

В умовах зростання грошових доходів населення збільшуватиме грошові витрати на їх придбання як у грошовому, так і в натуральному вираженні. Тому за зростання грошових доходів населення виникне досить гостра потреба в нарощуванні обсягів виробництва продукції тваринництва, збільшення поголів'я тварин, їх продуктивності. При цьому через особливо низький рівень забезпечення потреб населення у м'ясі та м'ясопродуктах у сучасних умовах, динамічніше, на нашу думку, розвиватиметься ринок відповідних продовольчих товарів і, звичайно, такі галузі, як м'ясне скотарство, свинарство, м'ясне птахівництво. Оскільки швидке нарощування поголів'я в м'ясному скотарстві неможливе, то основні сподівання щодо покращання забезпечення населення м'ясом і м'ясопродуктами покладатимуть на розвиток птахівництва і свинарства як галузей, у яких легко досягається швидке нарощування поголів'я.

Особисті селянські господарства не зможуть вирішити проблему збільшення товарних ресурсів молока, м'яса, яєць і покращання забезпечення ними населення. Ці господарства, на нашу думку, пройшли "пік" свого розвитку кілька років тому, і значна частина господарів, вирішивши проблему виживання в умовах кризи, шукає інших шляхів підтримання рівня життя, скорочуючи розміри свого господарства. Цей процес відбувається дедалі інтенсивніше.

Процес скорочення поголів'я тварин в особистих селянських господарствах, на нашу думку, продовжуватиметься ще інтенсивніше. Більшість селян чудово розуміє, що утримуючи корову, вони практично позбавлені можливості працевлаштування поза межами свого господарства. Утримання корови, теляти, свині за покращання ситуації на сільському ринку праці буде не вигідним. Щорічне скорочення поголів'я тварин в особистих селянських господарствах на 5% можна вважати оптимістичним варіантом. На тлі подальшого скорочення поголів'я тварин у сільськогосподарських підприємствах, яке за збереження сучасних економічних умов розвитку галузі продовжуватиметься, це означає створення катастрофічної ситуації зі забезпеченням населення продовольчими товарами тваринного походження. Усі ознаки такої ситуації в регіоні вже є. Наближення кордонів ЄС, упровадження візового режиму із сусідніми країнами, посилення боротьби з контрабандою призвели до суттєвого її погіршення. Проблема потребує негайного вирішення. Зволікання з вирішенням може призвести до ще більшого її загострення.

Отже, якщо сучасна тенденція до скорочення поголів'я корів в особистих селянських господарствах збережеться, слід передбачати щорічне його скорочення в цих господарствах на 30 тис. голів. Отож, у сільськогосподарських підприємствах щорічний приріст поголів'я повинен становити 55 тис. корів, тобто до 2015 р. воно повинно зрости у кілька разів.

Забезпечити такі темпи зростання поголів'я корів навіть за створення найкращих умов для розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах не вдасться. В умовах повного занепаду селекційно-племінної роботи в сільськогосподарських підприємствах, спаду якості наявного в них поголів'я, а також низької якості поголів'я в особистих селянських господарствах, організувати нормальний процес розширеного його відтворення на такій базі неможливо. Необхідна реалізація заходів, які б дали змогу зробити якісний прорив у розвитку скотарства в сільськогосподарських підприємствах.

Насамперед необхідно ефективно використати ті тваринницькі приміщення та прифермські споруди, які збереглися у процесі приватизації. Для цього слід здійснити їх інвентаризацію й визначити обсяги робіт та коштів, у результаті проведення яких вдасться відновити їх функціонування. Додаткове поголів'я тварин повинно бути розміщене передусім у раніше збудованих тваринницьких приміщеннях. Лише за їх нестачі слід розпочинати будівництво нових приміщень.

Компетентні комісії від місцевих районних та обласних державних адміністрацій повинні визначити потребу в обладнанні тваринницьких ферм, із придбанням якого вдасться забезпечити технологічні процеси на найсучаснішому рівні. Вони повинні визначитися, яка частина обладнання повинна бути

вітчизняного виробництва, а яка – зарубіжного. У результаті проведеної роботи слід визначити необхідний обсяг інвестицій та їх джерела.

Необхідною є детальна інвентаризація поголів'я корів, яке утримується в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах із визначенням його потенційної продуктивності. Стада корів на новостворених фермах треба поповнювати лише потенційно високопродуктивними телицями. Ці комісії повинні обстежити особисті селянські господарства з метою виявлення найпродуктивніших корів, потомство яких необхідно використати для поповнення стада в сільськогосподарських підприємствах. Із власниками таких корів необхідно укладати договори про продаж-купівлю телят.

Чисельність таких тварин виявиться незначною, тому слід визначитися з необхідними обсягами ввезення високопродуктивних тварин з-за кордону. Йдеться не про сотні, а про придбання кількох тисяч високопродуктивних корів для формування племінних ферм у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області.

Висновки. Відродження скотарства в регіоні потребуватиме величезних коштів, адже втрати поголів'я за роки соціально-економічної кризи були не меншими, ніж за воєнні роки. У державному бюджеті таких коштів відшукати не вдасться. На нашу думку, суттєвим джерелом інвестицій у розвиток скотарства можуть бути кошти, зароблені трудовими мігрантами з регіону. Держава повинна провести кропітку організаційну роботу з метою залучення цих коштів у розвиток скотарства, надання відповідних гарантій, пільг тощо.

Бібліографічний список

1. Довганюк О. І. Удосконалення галузевої структури виробництва у сільсько-господарських підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О. І. Довганюк. – Житомир : ДВНЗ «Житомирський агроекологічний університет», 2008. – 20 с.
2. Копитко В. І. Реформування та регулювання економіки регіонального агропро-мислового комплексу / В. І. Копитко. – Львів, 2005. – 550 с.
3. Ткачук В. І. Розвиток процесу диверсифікації аграрних підприємств у ринкових умовах / В. І. Ткачук // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2008. – № 15. – С. 54-58.
4. Токмін С. Ю. Оптимізація структури посівних площ методом економіко-математичного моделювання / С. Ю. Токмін // Продуктивність агропромислового виробництва : наук.-практ. журн. – 2009. – № 14. – С. 100-105.
5. Шульський М. Г. Особисті господарства населення : стан, можливості і перспективи / М. Г. Шульський. – Львів, 2003. – 280 с.

Биттер О., Сухолиткий М. Отраслевая структура сельского хозяйства

Рассмотрена проблема формирования и становления отраслевой структуры сельского хозяйства. Определены основные факторы возникновения диспропорций

в развитии растениеводства и животноводства. Обоснованы пути совершенствования отраслевой структуры сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, регион, отрасль, структура, растениеводство, животноводство.

Bitter O., Sukholitkyi M. Particular branch structure of agriculture

The problem of forming and becoming of a particular branch structure of agriculture is considered in the article. Certainly basic factors of origin of disproportions in development of plant-grower and stock-raising. Grounded ways of perfection of a particular branch structure of agriculture.

Key words: agriculture, region, industry, structure, plant-grower, stock-raising.